

Příloha č. 1 Rozhovor s Janem Lukešem

Vystudoval jste dějepis a český jazyk na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jak se člověk s tímto základem stane profesionálním literárním kritikem?

Přirozenou cestou. Člověka zajímá literatura jako reflexe skutečnosti, chce se k ní nějakým způsobem vyjadřovat, ujasnit si svoje postoje a hodnoty, a tak začne psát. Před čtyřiceti lety, kdy to nastalo u mě, byla jiná doba a panovaly jiné okolnosti. První recenze do novin jsem napsal v roce 1978. Snažil jsem se vybírat takové autory, kteří nějak přežili normalizační kolaps, a zdálo se mi, že je vhodné se nad jejich díly zamýšlet. Tehdy jsem literární kritice přikládal velký význam, což už mi dnes s odstupem času přijde jako iluze. Začal jsem přispívat do *Tvorby*, pak pravidelně do *Práce* a poté celá osmdesátá léta do *Svobodného slova*, v letech 1988–89 pod pseudonymem Tomáš Unzeitig do *Lidových novin*.

Z jakého důvodu jste psal pod pseudonymem?

V roce 1982 jsem v nakladatelství Mladá fronta vydal knihu *Prozaická skutečnost*, soubor esejů, ve kterých jsem pokládal otázky po míře reflexe dobového marasmu tehdejší, zejména mladou, literaturou. Po vydání mě označili za nepřítele konsolidačního procesu v české literatuře, i když publikovat mě nechali dál. Jediný člověk, který pak v redakci samizdatových Lidovek věděl, že Tomáš Unzeitig jsem já, byl Rudolf Zeman, který noviny spolu s Janem Rumlem řídil. Spousta lidí se to dozvěděla až v devadesátých letech, kdy jsme se sešli v již oficiálních *Lidových novinách*. Tam jsem ještě stále psal hlavně o literatuře, souběžně jsem ale už psal o filmu a filmová kritika u mě nakonec převážila. Film ovšem s literaturou velmi úzce souvisí a může být jen výhodou, když kritik i ve filmové kritice čerpá z poznatků literární vědy.

Dostával jste za minulého režimu knihy k recenzování přidělené, nebo jste si je mohl sám vybírat?

Zpočátku jsem si je vybíral sám, postupem času mi ale jako stálému kritikovi začali knížky odevšad nabízet. Svaz spisovatelů tehdy vydával svůj časopis s názvem *Literární měsíčník*, do kterého odchyťovali mladé neposkvřené kritické a autorské duše a přizpůsobovali je svým představám. Také mně tehdy poslali nějakou básnickou sbírku, napsal jsem na ni recenzi, a krátce nato mi šéfredaktor Oldřich Rafaj nechal

poslat knihu další. Rovnou vzkázal, že by si zasloužila tvrdý odsudek. V tu chvíli jsem pochopil, že tudy dál cesta nevede, a odmítl recenzi napsat. Napsali mi, že si sám pod sebou řežu větve, a tím k mé úlevě práce pro ně skončila.

Setkal jste se s nějakými tlaky na vaši práci i po roce 1990?

Myslím, že i tohle je přirozená součást profese. Názory na umělecká díla se velmi často diametrálně liší a dochází k přirozeným střetům. Takže i dneska se to může stát, a nemusí to být hned známka cenzury nebo nějakého ovlivňování. Nakonec i já sám jsem byl v obrácené pozici, když jsem v devadesátých letech vedl kulturní rubriku *Lidových novin*. Dostával jsem texty ostatních redaktorů a příspěvatelů a také jsem nad některými z nich byl v rozpacích. Vedli jsme o nich potom dlouhé debaty, spíše než o zaražení nějakého textu mi šlo ale o jeho zpřesnění a dobré vyargumentování.

Jaká kritéria by měl člověk, který píše literární kritiky, dodržovat?

Základní kritérium pro mě je, že by člověk měl mít elementární empatii pro to, co chtěl autor říct a jestli to vyjádřil náležitou formou, pro čtenáře sdělitelně a přesně. Jsou mi protivné kritiky, které jsou od začátku a priori opoziční vůči tomu, co dílo vyjadřuje, a rovnou nastolují návody, jak to autor měl nebo neměl napsat. Mezi kritikem a dílem by měl fungovat dialog, který naladí čtenáře na smysl díla, na použité formální prostředky, vyjádří názor a přitom nechá příjemci prostor pro vlastní analýzu a úsudek.

Jak se díváte na současnou literární kritiku v českých médiích?

Z těch deníkových už literární kritika prakticky vymizela. Tím, že znám redakční prostředí zevnitř, dokážu docela přesně odhadnout, co je napsané na základě vlastního čtení a co je výtah z PR textů. Je ale také potřeba rozlišit pojmy referát, recenze a kritika. Za kritiku považuji rozsáhlejší texty se širším kontextem a srovnáním s jinými díly. Takové už se u nás vyskytují jen v odbornějších revue, které se ale zase někdy až příliš utápějí v sebevědomém odborničení.

Karel Pecka o vás v epilogu knihy *Hry doopravdy* napsal, že máte schopnost „vidět věci v jednotlivostech a souvislostech“. Jak se dá taková schopnost získat?

Asi jedinečně zkušenostmi a léty. Kdysi jsem dělal rozhovor s Milanem Jungmannem, který byl do jisté míry mým literárně-kritickým vzorem. I on mi tehdy

řekl, že kritik roste dlouhá léta. Někdy někde ale jako kritik musíte začít. Prvotní impuls musí přijít ve dvaceti, pětadvaceti letech, kdy máte potřebu vyslovit se ke světu, reformovat ho, ukázat, v čem je svět špatný a v čem ho změníte. S věkem se tato razance přirozeně ztrácí, člověk si více uvědomuje relativitu věcí a zjišťuje, že skutečnosti, které se mu zdály být jasné, můžou být naopak velmi komplikované a víceznačné. S věkem a nabýváním zkušeností si každý uvědomí, že věci kolem nás jsou daleko složitější, než jak se mu jeví zpočátku.

Je pro vás při tvorbě literární kritiky zásadní znát osobně autora díla, které kritizujete?

Vždycky jsem bral za důležitý fakt, že kniha je produktem nějakého člověka. A nevadí mi, když toho člověka znám osobně. Mám pocit, že když se osobní příběh a člověk vytratí, dílo jako by bylo mrtvé. Jiní by vám možná řekli, že kritik by autory znát neměl, protože je to jediná záruka pro to, aby zůstal objektivní. V naší zemi, kde se zná skoro každý s každým, je to ale iluze. O to větší umění je nepředpojatě kritizovat díla lidí, se kterými se třeba i přátelíte.

Z toho důvodu jste se rozhodl zrealizovat knižní rozhovory s Karlem Peckou a Jiřím Stránským?

Knižní rozhovor s autorem je velmi specifický žánr, ve kterém hodně záleží na tom, zda si k sobě tázaný a tázající vytvoří vztah vzájemné důvěry a otevřenosti. Ten vám pak dovolí formulovat v otázkách třeba i určité pochybnosti, nejistoty, dotazovat se na kontroverzní věci. A z druhé strany se dozvíte i věci, které vás ani nenapadly, na které by vám bylo nepříjemné se ptát, často dokonce tázaný sám dokáže mluvit o svém díle s daleko větší kritičností, než by člověk čekal.

Co vás vedlo k realizaci rozhovorů s těmito spisovateli?

Knížky Karla Pecky jsem četl daleko dříve, než jsem o nich začal psát, a vždycky se mi moc líbily: byly v nich příběhy lidí drcených systémem i osobní nezlomnost a vzpoura. Psal jsem jak o dílech, která vyšla v samizdatu či exilu, tak i o těch, která vyšla oficiálně a za něco stála. V souvislosti s tím jsem se koncem 80. let účastnil projektu obnoveného PEN klubu ve staroměstském domě U Melounu, v němž se konaly veřejné besedy, na kterých se objevili i tehdy zakázaní spisovatelé. Jedním

z nich měl být i Karel Pecka a já měl debatu s ním uvádět. Pravděpodobně v té souvislosti jsem se s ním poprvé setkal v jeho bytě v Nerudově ulici, kde mi půjčil knížky vydané v exilu u Škvoreckých a já si je všechny horlivě přečetl. Mezitím ale vypukla revoluce a z besedy sešlo.

Měl jste ale načteno...

To je pravda. Po revoluci jsem začal pracovat v obnovených *Lidových novinách* a udělal do nich s Karlem Peckou celostránkový rozhovor. Témat jsme měli spoustu, a tak mě napadlo udělat rozhovor ještě ve větším rozsahu. Potíž byla v tom, že on byl velký introvert, člověk povahově uzavřený, přirozeně rezervovaný i na základě svých pohnutých životních zkušeností. Později jsem u něj cítil i jisté zklamání z polistopadového vývoje, které je patrné i z posledních povídek.

Jak knižní rozhovor *Hry doopravdy* vznikal?

Chodil jsem za Karlem Peckou jednou měsíčně do jeho pěkného zrekonstruovaného bytečku v Nerudově ulici. Povídali jsme si, já jsem si to nahrával a měsíc nato jsem mu přinesl pasáž přepsanou, vždycky tak dvacet stran. Naše sezení trvalo pokaždé několik hodin a dalo mi docela práci, než se Karel Pecka rozpovídal a překonal skoro až nechuť něco říkat, zvláště pokud se to týkalo osobních pocitů.

Jak se vám podařilo Karla Pecku rozpovídat?

Na začátku rozhovoru vždycky vytáhl lahev vodky a dvě štamprlata, a když jsme si jich pár dali, začal být sdílnější. Získal jsem tak klamný pocit, že jsem tu jeho obrannou krustu už prorazil, jenomže když jsem přišel za měsíc, bylo to stejné. Nakonec pěkné, ale náročné na játra. Nejtěžší bylo vydolovat z Karla Pecky vyprávění o intimních věcech, zejména o krutých zážitcích z lágru.

Byl v tomto jiný přístup Jiřího Stránského, který se i v dílech z vězeňského prostředí dívá na krutosti často s nadhledem a optimismem?

Ano, mezi Jiřím Stránským a Karlem Peckou v tom byl obrovský rozdíl. Řekl bych, že ti dva představují povahově úplné antipody. Jirku Stránského jsem osobně poznal až po Listopadu a pokud se dobře pamatuji, o knižní rozhovor si dokonce sám řekl. Jednou za mnou přišel a povídá: „No vy mě úplně ignorujete. Proč se mě taky na

něco nezeptáte?“ To by Karel Pecka v životě neudělal. Velmi záhy jsme se pak s Jirkou Stránským spřátelili a hned si kupříkladu začali tykat. S Karlem Peckou jsme si netykali nikdy, náš vztah zůstal v takové rovině učitele a žáka, nebo ještě lépe: otce a syna. Mně totiž otec zemřel v mých sedmi letech, Karel Pecka zase žádného potomka neměl, možná tedy proto...

Byl oproti Karlu Peckovi rozdílný i samotný průběh rozhovoru s Jiřím Stránským?

S ním jsem si natočil asi čtyřhodinový rozhovor pro knihu *Stalinské spirituály*, kterou jsem vydal v Československém spisovateli. Zužitkoval jsem v ní kontakty s vězněnými autory včetně Karla Pecky a Jiřího Stránského. Prostřednictvím esejů jsem nastínil životy pěti z nich, kteří své vězeňské zkušenosti dokázali přetavit do literární podoby. Z povídání s Jirkou Stránským vznikl základ knižního rozhovoru *Srdcerváč*. Potom uběhlo pár let, během kterých jsem ho dobře poznal díky schůzím výboru PEN klubu i osobním setkáním při různých příležitostech. Občas jsem si z nich psal poznámky, ale už jsem nic nenatáčel. No a potom jsem ten knižní rozhovor napsal celý sám. Jirkovi jsem předložil až hotový text k autorizaci.

Ovlivnila osobní setkání s oběma autory váš pohled na jejich tvorbu?

Myslím, že ani moc ne. Spíš jsem se přesvědčil o povaze obou autorů, potvrdil si, že za své psaní oba opravdu a doslova ručí svými životy a charaktery. Žádné postmoderní hry se čtenářem, „jen“ mužné ano ano, ne ne! Za nejlepší knihu Jirky Stránského považuji stále *Štěstí* a Karla Pecky *Motáky nezvěstnému*. Myslím, že by právě tohle dílo mělo dneska vyjít znovu.

Myslíte si, že by díla Karla Pecky a Jiřího Stránského pro svoji autentičnost a literární svědectví o komunistických lágrech měla patřit do povinné literatury na školách?

Povinné literatuře bych se raději vyhnul, protože mám zkušenost, že co je povinné, tomu se děti a studenti a priori vyhýbají. Záleží ale hodně na učitelích, jakým způsobem historickou tematiku podají. Je jenom dobře, když se najde učitel, který bude umět vzbudit v žácích zájem nad *Motáky nezvěstnému* nebo nad *Štěstím*. Jiří Stránský si vždycky liboval, jak dobře na něj mladí lidé na školách při besedách reagují. To je ale

dané i jeho osobností, uměním posluchače strhnout pravdivostí a naléhavostí svých příběhů.